

Vrijzinnige islam als derde weg voor Turkije

Gaan islam en democratie samen? Om deze vraag te beantwoorden verdiepen we ons in de in de Verenigde Staten woonachtige Turkse mysticus en filosoof Fethulah Gülen. Hij is pleitbezorger van geweldloosheid en democratie. Hij heeft een grote sociale beweging achter zich, zowel binnen als buiten Turkije. Een man met gezag, de eerste islamitische leider die het '9/11 terrorisme' publiekelijk veroordeelde als 'tegen de geest van de islam', zoals hij al ruim voor 2001 als een Turkse Franciscus of Gandhi, elk geweld nadrukkelijk afwees.

Hans Feddema

Gülen is niet de eerste de beste, ook al is dat door negatieve beeldvorming (de oude kemalistische elite zit niet stil) mondjesmaat doorgedrongen in Nederland. Vrede door onderwijs, vrede door dialoog en vrede door harmonie zijn enkele pijlers, waardoor Gülen's beweging wordt gekenmerkt en waardoor hij mensen heeft kun-

journalistieke missie naar Oost-Turkije. We moesten onze opwachting maken bij de militaire gouverneur van dat gebied. Ook de moskee en de imams stonden sterk onder kemalistische staatscontrole.

Fethulah Gülen, in 1941 in Oost-Anatolië geboren, vond dat maar niks. Reden dat hij besloot niet meer via een moskee zijn volk dienstbaar te zijn, maar onafhankelijk het land door te trekken, lezingen gevend en daarin sociale vraagstukken als armoede, onderwijs en gezondheid aan de orde stellend. Hij was geen religieuze maar een maatschappelijke prediker, ook al ontkende hij nimmer zijn gematigd islamitische soefi-inspiratie. Reden dat hij al gauw ook aanhang kreeg onder Alevieten en Koerden. Bovendien had hij contacten met de joodse en christelijke minderheden, voor wie hij de man

omdat op de bewoners daarvan lange tijd is neergekeken door de (seculiere) stedelijke elite van Istanbul en Ankara -, voorts op democratisering, mensenrechten, geweldloze verandering, vreedzame coëxistentie en opbouw van een maatschappelijk middenveld, een civil society. Dat laatste wordt nu node gemist in Arabische landen, waar de 'lente' aan het doorbreken is.

Bewustwording

Een Turks middenveld met ondernemerszin, maar ook met vrijwilligerswerk en niet te vergeten een charitatieve 'Dienst aan de wereld' (Hizmet), waarbij elders in de wereld slachtoffers worden geholpen bij aardbevingen en andere natuurrampen. De beweging heeft of draagt nu behalve diverse scholen, ook vele dag- en weekbladen, tv-stations, (goedkopere) ziekenhuizen en dialoogorganisaties, waarbij mensen gezamenlijk eten of kleine uitstapjes maken. Er is tevens net als Pugwash een platform voor discussies tussen academici en opinieliders in het leven geroepen onder de naam Abant, dat wordt gecoördineerd vanuit de eveneens door de beweging opgerichte Stichting voor Journalisten en Schrijvers in Turkije.

Ik was eerder dit jaar kort op bezoek bij het hoofdkantoor van deze stichting, evenals bij tv-stations, scholen en ook bij Zaman, het invloedrijke 'Gülen geïnspireerde' dagblad in Turkije. Het maakte indruk op mij. Maar ik begrijp ook dat de politieke status quo angstig werd over zoveel bewustwording en spiritueel emancipatiewerk van onderop in heel het land, ook in organisatorische zin, hoe apolitiek ook. Als in een land, - zeker als democratie en goede rechtspraak nog in een pril stadium zijn -, een politieke elite een beweging als een bedreiging ziet voor zichzelf of voor de 'seculiere' staat, dan is het eerste waar zij aan denkt het arresteren van de leider en inspirator. Arrestatie was dan ook enkele keren het lot van Gülen met als aanklacht 'clandestiene religieuze activiteit' (i.c. organiseren van zomerkampen) en 'omverwerping van de staatsorde'. Afgezien van korte perioden gevangenis, o.a. na de militaire coup in 1971,

Critici proberen Gülen in de hoek te zetten van fundamentalisme

nen inspireren om wereldwijd ruim duizend scholen op te richten. Ook in Oost-Turkije waar deze scholen nogal wat Koerdische kinderen aantrekken, reden dat de in de bergen opererende PKK nu minder guerrilla rekruten krijgt. Prachtig denk je dan, en toch ervoer het politieke establishment in Turkije Gülen als een bedreiging. Om dit te begrijpen is kennis nodig van de geschiedenis van Turkije na 1919. Door het meedoen aan de Eerste Wereldoorlog en het verliezen van die oorlog, kwam er een einde aan het voor minderheden zeer milde Osmaanse Rijk, terwijl een militaire kemalistische groep de macht greep. Dit bewind was sterk seculier en Turks nationalistisch, waardoor minderheden en ook de islam gedoogd werden, maar meer ook niet. Verkiezingen werden soms voor de vorm toegestaan, maar seculiere militairen maakten de dienst uit in het land, wat ze soms ook openlijk lieten merken via het plegen van periodieke staatsgrepen.

van de dialoog werd, binnen en buiten zijn land, getuige ook een bezoek aan paus Johannes Paulus II, - opmerkelijk voor een islamgeleerde -, patriarch Bartholomeos I en diverse vermaarde joodse rabbi's.

Zijn soefi-inspiratie blijkt uit het feit dat hij de eenheid van de mens en zijn innige band met God ziet en dat het daarom goed is te beseffen, dat we in twee werelden leven, een uiterlijke (materiële) en een innerlijke (immateriële), die beide op elkaar kunnen inwerken, waarbij hij de verzachting van het uiterlijke door het innerlijke bepleit. Vandaar zijn nadruk op modern seculier onderwijs, gecombineerd met ethiek en ook op waarden als tolerantie, vrede, harmonie, democratie en dialoog.

Gülen schreef meer dan zeventig boeken en hield honderden lezingen voor duizenden niet in de laatste plaats rurale mensen, maar het bleef niet bij woorden. Hij was tevens een inspirerende organisator, waardoor zijn spiritueel maatschappelijke retoriek indirect gestalte kreeg in tal van organisaties gericht op emancipatie - in casu vooral van het platteland van Turkije,

Fetullah Gülen

Soefi-inspiratie

Ik herinner me hoe ik rond 1997 deel uitmaakte van een parlementaire en

ontsprong hij echter de dans door om medische redenen zijn land in 1999, het jaar van een andere coup, te verlaten voor de VS, ook al werd later de rechtszaak tegen hem in zijn voordeel beslecht. In de VS zet hij zijn werk gewoon voort, terwijl de sterk gedecentraliseerde beweging zowel in als buiten Turkije blijft groeien. Ook in Europa is dat van belang, omdat vele Turkse moslims in de diaspora vaak in een soort identiteitscrisis verkeren en bovendien heel wat vooroordelen en soms zelfs vijandigheid te verwerken krijgen vanuit de ontvangende samenleving.

Seculier onderwijs

Opmerkelijk is dat jonge moslims enerzijds nogal seculariseren, maar anderzijds de islam blijven zien als iets wat bij hen hoort. In Frankrijk doen blijkens een onderzoek van de tweede en derde generatie moslims bijvoorbeeld slechts 3 procent hun dagelijkse gebeden, terwijl zij niettemin de islam zien als het primaire element van hun identiteit. Het impliceert tevens, dat de negatieve beelden, die autochtonen en allochtonen door onder meer de kruistochten en het kolonialisme van elkaar hebben, nog lang (kunnen) blijven doorwerken.

Het is niet voor niets dat de film *Fitna* zich vooral richtte op de islam 'als (ideologisch) gevaar'. En dat extreme moslims als bijvoorbeeld islamistische salafisten uit Saoedi-Arabië het Westen en westerse waarden als iets verderfelijks zien. In deze tweedeling lijkt de Gülenbeweging het antwoord te zijn, als rolmodel voor adequate integratie van moslims in de Europese of westerse samenleving.

Gülen vindt dat islam van andere religies en ook van de wetenschap kan leren. Hij staat dan ook in principe niet afwijzend tegenover de westerse moderniteit en zeker niet jegens de westerse democratie. Hij roept moslims op de westerse beschaving positief tegemoet te treden vanuit een gematigde islamidentiteit, een religiositeit zonder fundamentalisme.

Terwijl anderen zich toeleggen op het bouwen of sponsoren van moskeeën en Koranscholen, legt hij nadruk op

het belang van seculier onderwijs, ook voor migranten in de nieuwe samenleving, en op het belang om met een eigen spiritualiteit en met goede organisatievormen de problemen van integratie het hoofd te bieden. En tevens de vooroordelen over de islam als een 'geweldsideologie' - vooroordelen soms ook mede ten gevolge van het misbruiken van die religie - te weerstaan. Gülen herhaalt bij voortduring dat de islam niet in het minst bang is of moet zijn voor interactie met diverse culturen, mits de essentie van de islam niet wordt belaagd. Die essentie komt volgens hem 'tot uiting in waarden als broederschap, liefde, geweldloosheid, tolerantie, mensenrechten en elkaar vergeven', waarden die volgens hem ook bij de stichters van andere religies centraal staan.

Verdachtmaking

Hij is niet uit op politieke macht en hij bepleit zeker geen religieuze politieke partij, zo begrijp ik hem althans. Maar hij meent wel dat elk zich als individu door spiritualiteit kan laten inspireren bij het maken van politieke en andere keuzes. Dat in Turkije de AK-Partij mede door Gülen's hervormingswerk van onderop nu aan de macht is en bijvoorbeeld het dragen van hoofddoeken door vrouwen op de universiteit niet meer veroordeelt, begrijpt hij. Maar hij zal zich nooit vereenzelvigen met de AK-Partij, dus ook niet met de fouten die een partij aan de macht nu eenmaal maakt.

Critici proberen Gülen niettemin verdacht te maken en hem in de hoek te zetten van fundamentalisme en islamisme. Ook in Europa drong die mijns inziens onzinnige verdachtmaking door. Vreemd, want Gülen staat juist voor een niet-dogmatische emancipatiebeweging, die weliswaar door de vaak repressieve Turkse context mogelijk wat minder open lijkt dan wij hier in Europa gewend zijn. Of de normale kritiek, die bevolgen bewegingen nu eenmaal oproepen inzake de Gülenbeweging veel hout snijdt, is de vraag. Ik meen van niet, ook omdat er veel verdachtmaking komt uit de hoek van de vroegere Turkse elite die nog steeds goede journalistieke en

politieke contacten heeft in Europa, ook in Brussel.

Er kan ook argwaan aan ten grondslag liggen, mede omdat dit soefi-idealisme voortkomt uit een hoek (de islam) waarin de Nederlander het niet meteen verwacht. Minister Piet Hein Donner en minister Eberhard van der Laan voelden zich daardoor genoopt een onderzoek in te stellen naar de Gülenbeweging. Ze kwamen tot de conclusie, dat deze 'staat voor een vrij grote zeer succesvolle groep Turkse Nederlanders' en dat hun werk 'geen enkele bedreiging vormt voor de staat', maar veeleer 'het proces van integratie sterk bevordert'. Dit naast hun openheid voor andersdenkenden ook omdat de Gülen-geïnspireerden volgens Donner door hun aandacht voor goede opleiding bijna nooit werkloos zijn. Dat was in 2009.

Dialoog

Het is denk ik goed, dat deze belangrijke spiritueel maatschappelijke soefibeweging – in de woorden van de Belgisch krant *De Morgen* (17 april 2012) 'De islam die Breivik niet kende' - in deze tijd van crisis en polarisatie de aandacht verkrijgt die het verdient. Ze lijkt belangrijk voor zowel een goede integratie van migranten in ons land als ook voor de dialoog met de ontvangende samenleving, die van deze sympathieke beweging wel eens meer zou kunnen opsteken dan menigeeen verwacht.

*Fetullah Gülen
ontvangt Paus
Johannes Paulus II*